

УДК 81'0-115(5)

ПОРІВНЯННЯ ДВОХ НАПІВНАУКОВИХ ПІДХОДІВ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОХОДЖЕННЯ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СХІДНИХ МОВ)

Богдан Рудий

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Лінгвістичний музей,
вул. Володимирська, 60, кімн. 455, Київ, Україна,
тел.: (+38063) 445 18 93, e-mail: brudyj@list.ru*

Зроблено спробу розв'язати три актуальні питання на матеріалі східних мов і лінгвістики загалом: 1) з'ясувати міру науковості/ненауковості гіпотез появи людської мови; 2) показати обмеженість сучасної наукової методології; 3) визначити, який з двох підходів – “надприродно-натуралістичний” чи “чисто натуралістичний” – є ефективнішим у якості дослідницької програми у процесі вивчення проблеми походження мови і мов.

Ключові слова: походження мови, східні мови, методологія науки, натуралізм, натуралістичний, надприродний.

Як надприродні (креаційні), так і натуралістичні (еволюційні) гіпотези походження мови є напівнауковими, бо їхній предмет виходить за межі застосовності наукової методології. Все ж актуальним залишається питання, яку з них краще було б використовувати як дослідницьку парадигму/програму? Для відповіді на це актуальне питання проаналізуємо, яка з двох краще узгоджується з основними фактами мовознавства.

Про науковість/ненауковість гіпотез походження мови. Протягом ста років (1866–1965) полеміка про походження мови була заборонена Паризьким лінгвістичним товариством, бо це питання вважалося ненауковим, але потім у Франції та скрізь по світу гіпотези про походження мови стали сприймати як цілком наукові. У чому причина таких історичних поворотів та який з протилежних підходів є слухним? Найбільш виваженою буде відповідь, що обидва протилежні підходи до походження мови мають своє раціональне зерно, але просто треба зазначити міру науковості кожної конкретної гіпотези виникнення мови.

Річ у тім, що питання про джерела й механізм появи і розвитку людської мови належить до питань походження світу – походження неживого Всесвіту, геологічних формувань, біологічного життя, видів організмів, людської мови, людського духовного життя тощо. Але виявляється, що до питань походження світу (особливо це стосується першого моменту) незастосовні усі б основних вимог найбільш поширеної зараз наукової методології – можливість прямих спостережень, лабораторних експериментів, чітких

теоретичних передбачень, спростовуваність, контрольованість усіх основних змінних, повторюваність експериментальних результатів, – а це означає, що усі наукові гіпотези походження світу є одночасно якоюсь мірою науковими й ненауковими. Важливо лише встановити цю міру.

Міра науковості мовно-генетичної гіпотези залежить від дистанції до сучасності: міра знижується при наближенні розгляду до першого моменту, моменту появи мови (мовних ділянок мозку та першої потужної знакової системи), та зростає при наближенні розгляду до сучасного стану. Але з винятками.

Важливо не лише встановити міру науковості конкретної гіпотези генезису мови, але й зазначати і підкреслювати цю міру під час їх розгляду в академічних колах чи на сторінках посібників. У такий спосіб вдасться виправити сучасний хибний стан, коли, наприклад, у шкільних підручниках *напівнаукові* гіпотези появи мови подають як *повністю* наукові, тобто без зазначення міри їхньої науковості, без повідомлення учням, що ці теорії не можна ані суворо довести, ані суворо спростувати, й що їм можна довіряти не більш, ніж даним міфічних, релігійних чи будь-яких інших джерел. Цей хибний стан призводить до того, що дитина отримує недостовірну інформацію, неякісну освіту, деформується її світогляд, ушкоджується її духовне здоров'я тощо.

Згідно з другою теоремою Геделя про неповноту, у всякій досить багатій несуперечливій теорії першого порядку твердження про її несуперечність не виводиться з неї самої; тобто, неможливо довести слушність вихідних аксіом будь-якої системи пізнання світу, – у тім числі й сучасної науки. Однією з таких аксіом системи “наука” є принцип натуралізму або твердження про неможливість існування паралельного чи вищого світу та його причетності до подій у нашому світі. Ця аксіома є штучним обмеженням, введеним з метою підвищення ефективності системи шляхом звуження її кола предметів розгляду і кола пояснень. Платою ж за штучне обмеження є теоретична можливість апріорного виключення правильного пояснення причин певного явища.

Основні факти – на боці надприродної моделі? На матеріалі багатьох мов можна показати, що є чимало ознак того, що натуралістична наука (точніше натуралістична/еволюційна “генезологія”, а не “наука”), апріорно виключивши інтелектуальний/надприродний/креаційний підхід, зайшла в глухий кут і у питанні походження мови. Так, відомо про:

- 1) факт спрощення, а не ускладнення граматики мов світу протягом усієї писемної історії;
- 2) факт неможливості побудувати достовірне еволюційне дерево мов та часова проблема для його побудови;
- 3) факт однаковості потенціалу усіх мов;
- 4) факт відсутності експериментальних підтверджень того, що безмовні люди можуть самі розвинути в собі мову;
- 5) факт відсутності експериментальних прикладів підвищення організації мозку внаслідок мутацій чи природного добору;
- 6) факт вродженості основних мовних здатностей;
- 7) факт “капканного механізму” людської мови;
- 8) факт низької результативності спроб розвинути мовні здатності у тварин;

9) факт негативних результатів теоретичних моделювань утворення нових складних органів і систем організму шляхом мутаційного механізму;

10) факт відсутності місцевості, наповненої великою кількістю решток тварин-перехідних форм між мавпоподібними істотами та людьми.

Ці дотичні до появи мови факти суперечать принципу натуралізму, але добре вкладаються в деякі ненатуралістичні гіпотези (насамперед, біблійний сценарій походження мови від вищого розуму з наступним теж надприроднім/“вищорозумовим” (“вавилонським”) розділенням мови). Ці ненатуралістичні гіпотези є так само напівнауковими, як і натуралістичні, але вони значно краще й повніше відповідають матеріальним фактам, є правдоподібнішими. Розгляньмо перелічені факти детальніше.

1. Факт спрощення граматики мов світу протягом усієї писемної історії. Веди, П'ятикнижжя Мойсееве, Гомерівська Одиссея – усі ці твори було написано 3–4 тис. років тому. Ці, як і багато інших літературних джерел, однозначно свідчать про поступове спрощення мови в плані її граматики та фонетики: втрачаються граматичні категорії, спрощуються парадигми закінчень, зменшується кількість неправильних (нерегулярних) слів, втрачаються специфічні звуки та коротшають найчастіше вживані слова. Мова ніби обкочується, згладжуючи свої гострі кути та вимагаючи для використання щораз менших розумових витрат.

Таблиця 1

Кількісна оцінка спрощення мов як систем

Давня мова та її нащадок	Зміна кількості іменникових відмінків	Сукупна зміна граматики-фонетичної складності мови ¹
Санскрит → Гінді/Урду	8 (16) ² → 3	100% → ~25%
Авестійська → Перська	8 → 1	100% → ~15%
Грецька давня → Грецька сучасна	5 → 3	100% → ~25%
Латина → Італійська	6 → 1	100% → ~25%
Іврит давній → Іврит сучасний		100% → ~20–40%
Арамейська давня → Сирійська		100% → ~20–40%
Арабська класична → Магрибська арабська ³		100% → ~20%

У людських мовах виявляється наявною *інформаційна надлишковість*. Для однозначного позначення певного поняття можна обійтися значно меншою кількістю літер і звуків. Навіщо пам'ятати два десятка закінчень для слова *білий*, коли можна всіх їх просто відкинути: замість *білий* (-ого, -ому, -им, -а, -ої, -ій, -у, -ою, ...) казати просто *біл*; замість *біла чашка* – *біл чашка*, або навіть *біл чашк*. Відмінкову інформацію

¹Приблизні оцінки, окрім арабської – є підрахунок, згідно з яким у “сучасних арабських мовах” використовують лише близько 20% граматичної складності класичної арабської мови [4].

²Укладена Паніні у IV до н. е. грамика санскриту мала лише 8 відмінків, але вважається, що санскрит у ведичному періоді (2000–1500 роки до н. е.) мав 16 відмінків.

³Сучасною живою мовою повсякденного спілкування “арабська мова” постає у 5 групах діалектів: магрибська, єгипетсько-суданська, сіро-месопотамська тощо. Усе це фактично окремі мови – нащадки класичної арабської VII ст.

замість закінчень будуть передавати прийменники, а категорію роду можна безболісно скасувати. Платою за такі “вдосконалення” стає зменшення благозвучності (і легкості впізнавання) слів та зменшення вільності порядку слів у реченні. Попри ці втрати позитивний ефект у формі зменшення мозкового завантаження від тримання у голові численних правил та винятків з них виявляється значно більшим. Тому англійці, китайці та численні інші народи саме так і чинять щодо “зайвостей” мови.

Спрощення граматики мов світу видно на прикладі східних мов: санскрит, авестійська, давньоєврейська, фінікійська¹, давньоарамейська є складнішими від будь-якої із сучасних мов світу, й значно складнішими від їхніх сучасних мов-нащадків. Цю ж тенденцію чітко видно й на історії інших найдавніших мов (див. таблицю 1).

Таблиця 2

Десять найбільших зі 128 мовних родин світу [22]

	Родина	Мов у родині
1.	Нігеро-конголезька	1532
2.	Австронезійська	1257
3.	Транс-новогвінейська	477
4.	Китайсько-тибетська	449
5.	Індоєвропейська	439
6.	Афразійська	374
7.	Австралійська	264
8.	Ніло-сахарська	205
9.	Ото-манзька	177
10.	Австроазійська	169

У давньоанглійській мові VIII ст. н. е. існувало декілька класів дієслів, які розрізнялися за способом утворення минулого часу. Але з часом усі ці класи поступово були поглинені класом, в якому минулий час і дієприкметник минулого часу утворюється шляхом додавання до дієслова суфікса (*ed*). Усі інші класи зараз збереглися лише у вигляді так званих неправильних дієслів.

Також, 30 років тому ~230 слів російської мови покривали 50% середньостатистичного тексту, а сьогодні вже ~200, – що теж є свідченням спрощення мови [12, 13].

Гінді, перська, іврит, арабська, грецька тощо – усі ці мови, окрім граматичної “зайвої краси”, втратили також і значну частину свого фонетичного багатства порівняно зі своїми матерями. Це багатство було інформаційно надлишковим, слугувало “для краси”, тому не дивно, що ця “краса” з часом втрачається. Наприклад, іврит втратив близько десяти звуків, які за інерцією все ще позначаються на письмі, але не вимовляються. Але сучасні мешканці Ізраїлю не сприйняли “зайвого багатства” своєї мови, адже це надлишкова інформація мови, без неї значення слів і точність їх розпізнавання слухачем не змінюються, тому цю мову не вдалося повністю відновити фонетично, хоча на це й була сильна політична воля.

¹Це мова без “нащадка”, яка була близько спорідненою з давньоєврейською та давньоарамейською і настільки ж граматично розвиненою.

Скасування багатьох закінчень знижує величину інформаційної надлишковості, а отже, зменшує розумові витрати. Аналогічний ефект справляє регуляризація мови, себто усунення багатьох правил короткого радіусу дії та мовних “несиметричностей”: штучні мови, як-от, есперанто з її 16-ма правилами, заощаджують мозкові зусилля, дають змогу більше концентруватися на логіці думки (висловлювання), а не нюансах її словесної передачі.

Первісно довгі слова скорочуються, оскільки, як вважав відомий польський мовознавець Я. Бодуен де Куртенé, існує відмінність між тим, як ми вимовляємо слово *реально*, та тим, як нам це *здається*. Швидко побутове мовлення змушує “ковтати” або видозмінювати деякі звукосполучення. У результаті, діти чують від батьків уже дещо видозмінену мову й сприймають її за основу своєї. Їхні діти своєю чергою беруть за основу ще більш видозмінену мову і так далі.

Раніше мови граматично були значно розвиненішими. Класичну латину за складністю важко порівняти з італійською мовою, іменники та прикметники у якій взагалі не відмінюються, а всі відмінки замінено прийменниками. Відстань між давньогрецькою мовою (з її трьома родами, трьома числами, п’ятьма відмінками, багатющою дієслівною системою, тональним наголосом і численними дифтонгами) та новогрецькою – така ж, як між автомобілем та літаком. Ранньослов’янська мова теж спростилася (зменшила рівень інформаційної надлишковості): вона мала чотири минулі часи, а не один, існували два носові голосні звуки та ін.

Латинське *augur* сучасні італійці пишуть як *ого*. П’ять окремих слів *à le jour de lui** (умовно реконструйовано) перетворилися у французькій мові на одне – *aujourd’hui*. Слово *серпень*, яке вимовлялося предками французів за часів Римської імперії як *аугустус*, скоротилося у сучасних французів до одного єдиного звука у. “Сьогоднішня морфологія – колишній синтаксис”, як казав Т. Гівон, – так сильно скорочуються слова.

Той факт, що лексика історично розвивається у зворотному напрямку – кількість слів збільшується і словники товстішають – пов’язаний не зі збільшенням мозкової розвиненості людей, а в основному з розвитком науки і техніки (запровадженням нової термінології і понять). Абсолютна більшість людей в абсолютній більшості випадків активного використання мови протягом життя вживає усього 2–3 тис. найчастотніших слів (як і до появи нової термінології).

Існує й зворотній процес – процес спонтанного виникнення граматичної складності. Наприклад, в українській мові виник унікальний для всіх слов’янських мов [9, с. 279] тип майбутнього часу “робитиму” на додаток до “буду робити”. Його виникнення пояснюється, можливо, впливом стародавньої латині, де відбулося те ж саме (див. майбутній час італійської, французької, іспанської та португальської мов), хоча в самій латині як матері цих мов його ще не було. Цей майбутній час є сполученням двох слів: “робити” + “йму” (тобто “маю”) → робитиму; “робити” + “ймеш” (тобто “маеш”) → робитимеш; і так далі. (Порівняй італійське “credere” (“працювати”) + “ho” (“маю”; читається “о”) → *crederò*). Але на кожне одне виникле граматичне явище – приблизно 10 зниклих!

Тож, за даними письмових пам’яток відомих мов за останні кілька тисяч років, людська мова має чітку тенденцію до регуляризації та зменшення інформаційної

надлишковості. Граматично мова деградує, втрачаючи граматичну складність. Значить, давніше мова викликала більше навантаження на мовленнєву ділянку мозку, а отже, вимагала більшої (принаймні, не меншої) її розвиненості. Цей факт суперечить гіпотезі еволюції людини від *Pithecus insapiens* до *Homo sapiens*¹. Отже, лінгвістика дає підстави стверджувати, що мозок людини давніше НЕ був примітивнішим. Підкреслимо, що під сумнів не ставиться факт історичного розвитку/еволюції самої мови. Під сумнівом опиняється лише ідея неінтелектуального походження першої мови та “200 вавилонських мов” (див. наступний пункт).

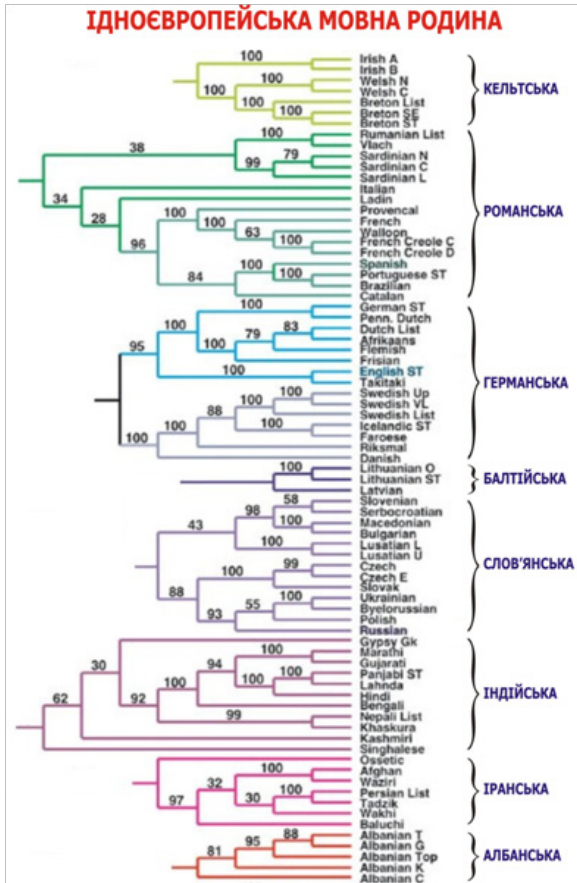

Рис. 1. Верхівка гіпотетичного еволюційного дерева індоєвропейських мов, об'єднаних у 12 мовних груп (цифрою показано міру статистичної надійності (за методом Сводеша) того, що дві мови споріднені) [6]

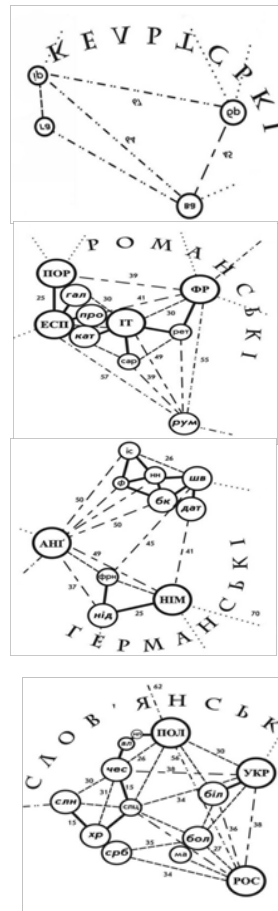

Рис. 2. Лексичні відстані між мовами всередині 4 мовних груп Індоєвропейської мовної родини (граматика не врахована) [10]

¹Про вираз “мова деградує”. Загалом мова ані деградує, ані ускладнюється. Бо в цей же час розумові здатності людини зростають, а розум вимагає відповідних засобів для вираження себе. Отже, мова як засіб, не деградувала. Лише окремі її особливості деградували/спростилися/регуляризувалися, тоді як інші ускладнилися і розрослися. Але перші стосуються правил/законів (а вони організаційно вищі), ТОДІ ЯК останні – здебільшого кількості (обсяг словника). У людській мові чи не будь-якого типу можна виразити ту ж саму думку. Відмінність лише в ефективності – якою кількістю слів, наскільки точно, повно, тощо.

Тут постає ще й часова проблема. Мовознавці-дарвіністи, вірячи, що людству 200 тис. років, міркують приблизно так: “Якщо мова з часом спрощується, й 5 тисяч років тому вона була значно складнішою, ніж зараз, тоді наскільки ж складною вона була 50 тисяч років тому?! Цього не може бути, тому що мозок людини давніше був примітивнішим”. Покладаючись на компетенцію та офіційну позицію біологів-антропологів, лінгвісти змушені вводити поняття *доісторичного* та *історичного* етапів розвитку мови (“мова спочатку ускладнювалася, а потім почала спрощуватися”). У розпорядженні мовознавців немає власних, тобто суто мовознавчих, підтверджень того, що мова колись розвивалася від примітивного до складного. Натомість, як стає зрозумілим з цієї статті, у них є чимало підтверджень спрощення мови як системи. Але ж, для кожної наукової дисципліни методологічно найбільш коректним є робити твердження про свій предмет на підставі даних своєї ж, а не чужої дисципліни. Судячи з даних лінгвістики, найбільш обґрунтованим буде твердження, що людина має від початку високорозвинений інтелект й складну вербальну мову, яка поступово “обкочується”.

Що ж до розмов про стан мови 50 тис. років тому, то для цих розмов просто бракує ґрунту. В усякому разі, якщо вже дивитися на дані усіх наук, а не лише лінгвістики, є значно більше підстав вважати, що людина існує на Землі лічені тисячі років [1, с. 130–143].

2. Факт неможливості побудувати достовірне еволюційне дерево мов та часова проблема для його побудови. *Теза 1:* Людська мова є єдиною, однією одиницею, бо всі мови мають обов’язковий набір спільних рис, мовні здатності всіх ментально здорових людей є однаковими (це явище називається *абсолютні мовні універсалії* [2]). Це означає, що всі мови світу походять від однієї спільної мови-предка. **Отже, мова точно почалася з однієї.**

Теза 2: Сучасні мови все ж різні. Методами порівняльної лінгвістики (*метод Сводеша* [5, 6]) усі 7 358 різних мов світу можна звести у близько 200 груп¹. І хоча є спроби об’єднати їх у групи більшого масштабу – мовні “родини” (наприклад, у 128 родин [2]), – однак ці спроби невдалі, бо групи в межах таких родин занадто сильно відрізняються одна від одної². При цьому за даними писемності, існування якої налічує лише 5–6 тис. років [7, с. 271–272], не можна простежити поступовий/неперервний/еволюційний розвиток мов від однієї мови-предка (реконструювати прамову); хоча від близько 200 таких предків утворення всіх сучасних мов таки можна припускати. **Отже, мови не зводяться натуралістичним/еволюційним способом до однієї.**

Теза 3: Теоретично можна було б припускати, що за період у щонайменше 50 тис. років мови дійсно могли б поступово/неперервно/еволюційно утворитися від однієї [8]. Але тоді доведеться припускати, що мова існувала без писемності 45 тис. років, а це вкрай сумнівно/неймовірно. Це настільки ж неймовірно, як стверджувати, що *гомо сапієнс* існує вже 200 тис. років і 190 з них йому ніколи не спадало на думку, що можна кинути зерно в землю й виросте рослина, – тобто не виникла ідея займатися сільським

¹“Мовних генеалогічних дерев”, – наприклад: слов’янська група мов, кельтська, тюркська тощо.

²Наприклад, є спроби об’єднати групу слов’янських, групу кельтських мов та вірменську мову в одну родину (індоевропейську). Але ці три типи мов не мають між собою, грубо кажучи, майже нічого спільного, окрім, хіба, мовних універсалій, характерних усім мовам світу.

господарством, замість збиральництва¹. Який же ж він після цього *гомо*, у чому тоді виражається розумність людини, якщо не хоча б у таких винаходах, як примітивне сільське господарство і примітивна (на рівні єгипетської) писемність?! **Мова не могла існувати значно довше як 6 тис. років.**

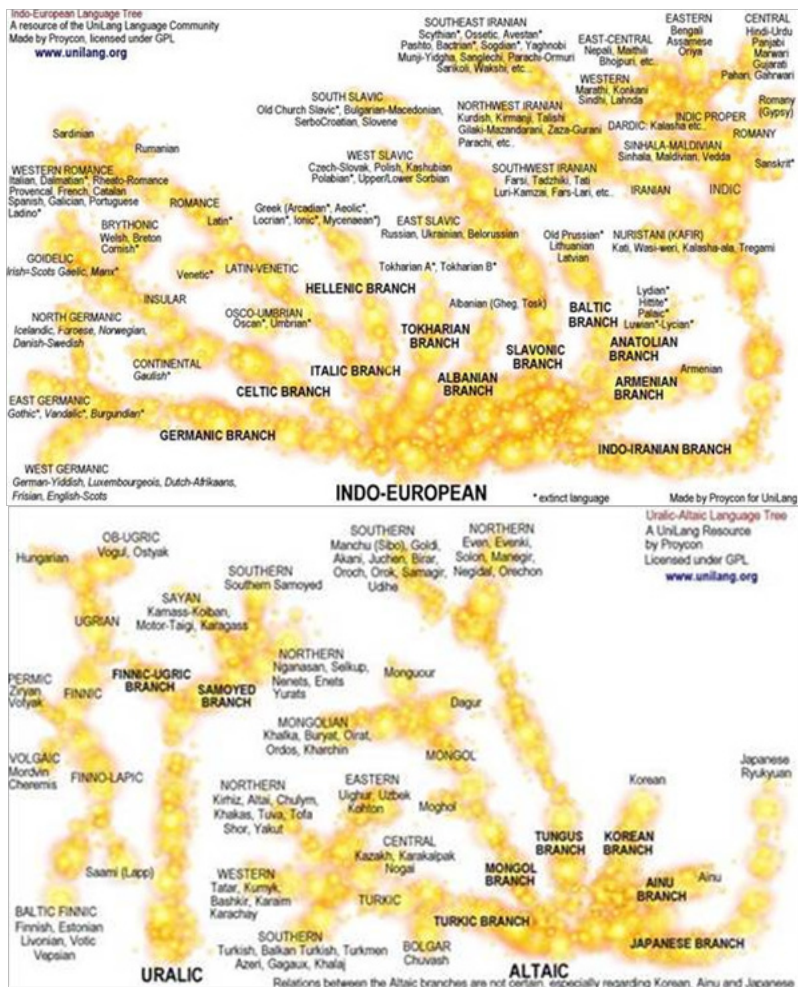

Рис. 3. Структура лише трьох зі 128 мовних родин:
Індоєвропейська, Уральська, Алтайська [23]

З цих трьох тез випливає, що натуралістична модель неадекватно описує факти, й більш адекватною є “надприродно-натуралістична” гіпотеза, яка полягає в тім, що в розвиток мови втрутився позаприродний чинник, зовнішній інтелект, і він у структуру людських мов додає структуру, яка не впливала автоматично з самих мов. Єдина колиш мовна була штучно розведена на приблизно 200 різнотипових мов. Надалі ці 200

¹А саме це, між іншим, і стверджує еволюційна антропологія, еволюційна історія стародавнього світу.

мов розвивалися еволюційно (урізноманітнювалися, впливали одна на одну тощо). **Найімовірніше, походження першої мови було надприродним, походження 200 мов-предків було надприродним, а походження мов-нащадків було натуралістичним (еволюційним)**¹.

Додаткове роз'яснення. Таблиця 2 ілюструє верхівку списку зі 128 мовних родин світу, відранжованих за кількістю мов у родині. Видно, що індоєвропейська родина є лише однією з них. Рисунок 1 показує структуру індоєвропейської родини мов: продемонстровано достовірну спорідненість мов у межах кожної з 12 мовних груп (цифрою показано міру статистичної достовірності). На Рисунку 2 зображено, що якщо порівнювати списки частотних слів (не враховуючи граматику) мов всередині кожної з 12 груп, то для більшості з них видно явну спорідненість. Оскільки спорідненість між групами є недостатньо обґрунтованою, то подальше об'єднання груп у родину є недостовірним, занадто гіпотетичним. Тому, зображені на Рисунку 3 дерева походження мов не варто сприймати за правду: еволюційне дерево походження індоєвропейських мов та всі інші подібні дерева є недостовірними: кельтів, слов'ян та вірмен не можна так поєднувати; рівно як і тюрків – з японцями. Достовірними є лише верхні гілочки.

3. Факт однаковості потенціалу усіх мов. Немає у світі мов-“проміжних ланок” чи настільки недорозвинених мов, щоб ними не можна було передати найскладніші ідеї та найтонші почуття. А такі мови мусили б існувати, згідно з натуралістичною моделлю, бо деякі мови, набуваючи граматичної складності, якої вони раніше не мали, вийшли б у лідери, а деякі інші – в аутсайтери.

4. Факт відсутності експериментальних підтверджень того, що безмовні люди можуть самі розвинути в собі мову. У підручнику О. І. Шалагінова, Б. Б. Шалагінов *“Історія стародавнього світу”* (підруч. для 6 кл. – К., 2004) стверджено, що людина, поступово відокремлюючись від тварин, винайшла мову та розвинула здатність до мовлення й мислення: “Проїшли тисячоріччя, і людина навчилася створювати для себе такі умови існування, яких у природі не було. Це житло, одяг, предмети побуту, варена їжа, організація колективу, мислення, мова і багато чого іншого” [14, с. 37]. Але це ненаукове твердження. Візьмемо випадок людей, найбільш наближених до гіпотетичних мавполодей, – а саме, людей-“мауглі” (тобто людей, які виростили у середовищі звірів, не засвоївши людської мови). Так от, немає свідчень того, щоб група таких людей-“мауглі” виявилася здатною розвинути мінімально повноцінну людську мову. На якій же ж тоді підставі висловлюють твердження про можливість самовиникнення мови? Більше того, є чимало свідчень того, що людина-“мауглі” нездатна опанувати повноцінну людську мову *навіть при інтенсивному її навчанні* після повернення до людей! Основні здатності до опанування мови є вродженими й мають вбудований “таймер” (дитячий вік), коли вони можуть розкритися. Упустивши дитячий період, людину вже не перетворити назад у людину з “напівзвіра”, бо деградований мозок. Мова належить до категорії

¹Біблійна модель походження мови і мов добре узгоджується з цим висновком: 1. Спочатку мова була створена Вищим розумом (Адам, 6–10 тис. років тому), 2. Потім мова еволюціонувала (Ной, 4,5–5,5 тис. років тому), 3. Через 300–500 років після Ноевого Потопу мова була розділена Вищим розумом (м. Вавилон), 4. Потім ці окремі мови-дерева еволюціонували аж дотепер і видали 7,4 тис. сучасних мов-гілок.

“зовнішніх даностей”: не одержавши мову (соціальну її складову, небіологічну) ззовні від інших людей, її не вигадаш. Практика поки підтверджує тільки можливість *втра-ти* людиною мови і низки мовно-мисленневих здатностей внаслідок відокремлення в дитинстві від суспільства, *а не виникнення*. Отже, мова не тільки є “невинаходжуваною з порожнього”, але й навіть є “незасвоюваною з готового” поза відведеним періодом життя. (Хоча нас тут цікавить перший аспект: високоефективна вербальна мова не може з’явитися сама).

Найвідоміший американський лінгвіст ХХ ст. Ноам Хомський стверджує, що діти з’являються на світ з вродженою мовною здатністю. Про розвиток такої здатності він зазначив: “Цілком можна пояснювати цей розвиток ‘природним добром’, якщо тільки розуміти, що таке твердження позбавлене змісту...” [11, с. 113–114].

Фахівець з математичної лінгвістики, один з піонерів у галузі автоматичного розпізнавання голосу доктор Норман Фрезер писав: “Завдання реконструкції мовної системи на основі відносно невеликого числа висловлювань, яке поставлене перед кожною дитиною, є неймовірно складним. Це завдання може бути вирішене лише в тому випадку, якщо дитина вже народжується з відповідними механізмами в головному мозку. Цей висновок загалом асоціюється з концепцією Н. Хомського, одного з провідних лінгвістів ХХ ст., який стверджує, що діти народжуються наділеними вродженою мовною здатністю, яка, поряд з іншими речами, визначає універсальну граматику, тобто мережу обмежень на структурні можливості мов світу. Засвоєння мови дитиною є процесом “запуску” параметрів універсальної граматики” [10, с. 184].

Девід Юм вважав, що потрібно відмовитися від усіх метафізичних понять, від усього метафізичного в мисленні. Ейнштейн же відповів на це так: “Якщо послідовно проводити його в життя, то він [аргумент Юма] абсолютно виключає будь-яке мислення” [18].

Завідувач кафедри лінгвістики Університету Нью-Мексико, автор і співавтор 12 монографій з лінгвістики Джон У. Олер-молодший писав: “Не існує понять, які не мали б метафізичного (абстрактного, нематеріального) аспекту. Більше того, не можна вивести абстрактне поняття безпосередньо з ‘сирих’, ніяк не потлумачених фізичних явищ, об’єктів чи існуючих між ними відносин. Ч. Пірс довів, що ми дізнаємося про факти лише завдяки тому, що він називав *абдуктивними*¹ умовиводами (на протипагу дедуктивним і індуктивним). Це означає, що ми можемо дізнаватися про факти, лише зв’язавши вже наявне знання, яке впливає з нашої *вродженої* здатності мислити абстрактно, з зовнішнім світом. Це – ключова концепція сучасної лінгвістики...” [3, с. 243].

Девід Премак, який одним із перших експериментально досліджував опанування мовою з боку мавп, розкритикував натуралістичну гіпотезу походження людської мови, кажучи: “Природна мова – камінь спотикання для теорії еволюції, бо мова має значно більше можливостей, аніж можна їй приписати в термінах природного відбору. Семантична мова з простими правилами відповідності між словом та об’єктом, яку можна спостерігати в шимпанзе, ймовірно, має виразні можливості, достатні для обслуговування полювання на мастодонтів і аналогічні операції. Для комунікації в ме-

¹Абдукція – виведення ідеї “з себе самого”, з вродженої здатності до логіки й творчості.

жах подібних операцій, синтаксичні класи, правила структурної залежності, принцип рекурсії та інше – надмірно могутні механізми, наявність яких у цьому контексті видається абсурдною” [20].

5. Факт відсутності експериментальних прикладів підвищення організації мозку внаслідок мутацій чи природного добору. Нам не відомо таких прикладів.

6. Факт вродженості основних мовних здатностей. Н. Хомський писав про вродженість так: “Найважливіше для поведінки організму – це його ‘особливе призначення’” [15, с. 149]. Та в іншому місці: “Ми ‘спеціально призначені’ для того, щоб складні і цікаві когнітивні структури розвивалися швидко і практично без нашої свідомого втручання” [16, с. 27].

Не існує експериментальних прикладів виникнення мови чи мовних ділянок мозку внаслідок сліпо-закономірних та інших неінтелектуальних причин (мутації, природного добору тощо), а експериментальні дані втрати мови *існують*. Як можуть створюватися вроджені мовні здатності? Людська мова складається з двох частин – “апаратної” (біологічної) та “знакової” (соціальної)¹. Це ніби дві окремі мови: перша *низького* рівня (вроджені здатності, структура мовних ділянок мозку), і друга *високого* рівня. Остання, надбудовується на першій, реалізується у першій, подібно до програмного забезпечення, яке “обертається” у мікропроцесорі. Перша мова є біологічно “записаною”, це *hardware*, вона однакова у всіх людей і, хоча, й змінюється протягом життя, але такі зміни *не передаються спадково* (цього вимагають закони Менделя). А друга мова, та, що високого рівня, – вона у кожного народу своя і реалізується на різних носіях (вербально-акустична мова, мова жестів, мова сліпих, телеграфічна-морзе, бінарна-комп’ютерна тощо), і вона передається до нащадка не біологічно, а вербально чи письмово, чи в інший небіологічний спосіб.

Тільки зміни цієї другої мови можуть передаватися до нащадків, вдосконалюючись від покоління до покоління, – а зміни першої не можуть. Першу ніяк не можна винайти. Другу ж, можна винайти/створити тільки за умови, що ти вже знаєш одну повноцінну людську мову; – в іншому разі її не можна винайти/створити, оскільки не розвинувся мозок. Це добре сформулював класик лінгвістики Вільгельм фон Гумбольдт: “Людина є людиною виключно завдяки мові; і для того, щоб створити мову, вона вже мусить бути людиною”. Якщо ж хтось захоче стверджувати протилежне, тобто, що людина поступово, еволюційно розвинула мову, то тільки після експериментального підтвердження такого припущення.

7. Факт “капканного механізму” людської мови. Як уже було сказано, основні здатності до опанування мови є вродженими й мають вбудований “таймер” (дитячий вік), коли вони можуть розкритися. Упустивши дитячий період, людину (точніше напівзвіра) вже ніколи не навчити повноцінній людській мові, не ввести в неї систему людських понять. З одного боку, ми бачимо природжену готовність/спроможність люди-

¹Паралель з парою “hardware-software” в реалізації штучного інтелекту, схемі комп’ютера. Мовні здатності – це, умовно кажучи, вбудована мова, мова низького/щонайнижчого рівня, зміни якої не передаються спадково. Відомим є поділ на дві “мови” у мікропроцесорній техніці: для кожної машини існує мова низького/щонайнижчого рівня, машинна мова, що не міняється згодом, як записаний “залізною” hardware, на відміну від усіх мов більш високого рівня, software, які можна в багатьох аспектах сильно змінювати/розвивати і передавати з машини в машину на дискетах.

ни до опанування (першої) мови, а з іншого, – стрімке скорочення такої спроможності щодо наступних мов.

Візьмемо для прикладу турецьку мову. Привертає до себе увагу таке: 1) Це дуже своєрідна (аглютинативна) мова з багатьма тонкощами на зразок гармонії голосних, така розвинена за можливостями вкладання сенсу в матерію (слова), так що мені, дорослій людині важко її опанувати швидко й бездоганно, – і в той же час турецьке немовлятко швидше від мене це робить і бездоганно, так що в 5 років має 5-тисячний активний запас слів! (Стільки ж, скільки й випускник мовного ВНЗ). Ніхто нічого дитині може не пояснювати, достатньо лише, аби з нею розмовляли або й взагалі лише поруч із нею (не з нею) розмовляли, – й дитина сама “вклинюється” в сутність того, що відбувається, крок за кроком розкодовує настільки складну знакову систему. (І це тоді, коли дитина не має ще “свідомості”!).

2) Існує певний короткий період, коли мозок стає відкритим для опанування законів і елементів мови, період, коли мова може “увійти” в людину, “стати” нею, інтелектом, структурувати його (бо якщо інтелект – це структура, то входження до нього якоїсь структури означає саме входження “в” і ставання “частиною”). Якщо в цей період не подати людині живильне мовне середовище (не оточити її “знаками”), то надалі спроможності її до цього знижуються на порядок. Якщо ж не подати взагалі ніколи, то людина стає йеті/мауглі/алмасом. Структура розуму людини в ранньому віці *виявляється подібною до капкана: захопив перше, а після першого не спроможний на друге, бо вже захопнувся*. Розум спрямований лише на те, щоб захопити першу мову, й надалі він самоблокується (плавно). – Ясна річ, що пристрої типу капкана зі спусковим механізмом, пружиною, таймером можуть бути продуктом лише (чи насамперед) інтелекту, в цьому випадку – вищого.

Та обставина, що після першої мови мозок втрачає здатності, які раніше мав – цей напрям розвитку мозку є прямо протилежним до еволюційної схеми. Еволюційна модель вимагає розширення здатностей організму. А розвиток окремого механізму знищення в організмі (надзвичайно) корисних здатностей суперечить їй, і не міг бути добре “добраним” природнім добром.

8. Факт низької результативності спроб розвинути мовні здатності у тварин. Див. [9, с. 244–252]. У виправленому виданні “Походження людини” (1874) Ч. Дарвін писав: “Я не сумніваюся, що мова зобов’язана своїм походженням звуконаслідуванню та змінам різноманітних природних звуків, голосам інших тварин і інстинктивним крикам самої людини ... Чи не могли особливо кмітливі мавпоподібні тварини наслідувати гарчання хижака, щоб попередити своїх побратимів-мавп про природу небезпеки, яка на них чигає?” – запитує Дарвін і одразу ж припускає, що “це, напевно, був перший крок у появі мови” [17, с. 87].

Біолог та психолог Альфред Біне (1857–1911) у 1888 році опублікував книжку про розумові здібності мікроорганізмів. “У цій книзі Біне докладно описав розумну діяльність так званих найпростіших (‘дотваринних’) організмів, які полюють за конкретною здобиччю, запам’ятовуючи розташування отвору в скляній стінці, будують укриття для очікуваного потомства, рятуються втечею від хижака чи краплі кислоти, а також влаштовують щось на зразок шлюбної гри. Біне підкреслював, що розумові здібності у

більш високоорганізованих організмів ніяк не могли з'явитися в процесі еволюції, хоча б тому, що вони вже були у найпростіших” [17]. – Видно, що навіть мікроорганізми мають якусь примітивну мову, якою вони спілкуються з іншими мікроорганізмами та “спілкуються” з середовищем. Можна вивести узагальнення: все, що має розумові/аналітичні здібності, має й мову; при чому максимальний рівень обох – розуму та складності цієї мови – задається вродженим способом, цей рівень не можна підвищити досвідом чи навчанням.

З цього закону слідус, що тварини, зокрема, мавпи, обов'язково мають мову, але свою мову, високо специфічну; й перейти на мову вищого рангу (людську) вони не можуть унаслідок біологічних обмежень: у них відсутні структури в ДНК на розбудову в мозку більш потужних аналітичних структур. Підтвердженнь цьому безліч. Візьмемо “найближчих родичів” людей – людиноподібних мавп. За минулі 80 років з ними було проведено чимало років експериментів, і які ж результати?

Вище згаданий Джон У. Олер-молодший писав: “У 1930-ті роки Уїнтроп і Луелла Келлог зробили спробу навчити розмовляти самку шимпанзе, яку вони назвали Гуа. Вони поводитися з нею так само, як зі своїм маленьким сином, але Гуа так ніколи й не вимовила жодного слова членороздільно, хоча, судячи з усього, розуміла близько сотні слів. Через приблизно десять років Кейт і Кеті Хейз теж взялися навчати шимпанзе розмовляти. ... Вони стверджували, що Вікі навчилася вимовляти чотири цілком упізнаваних (хоча й не зовсім чітко вимовлюваних) слова, які вони визначили як тата, рара, сур, цр (мама, тато, чашка, вгору). Це досягнення (чотири слова!) укупі з попередніми спробами швидко зруйнувало надії [навчити мавп людської мови], ніж зміцнило їх. ... Пізніше, у 1966 р. дві сім'ї ... взялися за навчання шимпанзе мови жестів. ... За кілька років обидва шимпанзе вивчили близько 130 слів, які вони використовували з 80% точністю, – принаймні, так стверджували їхні вчителі. ... Але всіх затьмарила горила Коко. ... До 1981 Паттерсон і Лінден повідомили, що активний запас знаків у горили Коко становить близько 600 слів (правда, вона швидко забувала вивчене, і доводилося постійно нагадувати їй знайомі слова). Кажали, що вона вмів жартувати, лягати, сперечатися з учителями. Стверджували, що вона прикидається ніби палить, використовуючи паличку, обманює, коли її питають, хто проткнув дірки в ширмі трейлера, грає в чаювання, із задоволенням слухає дитячі вірші і реагує на жарти. Паттерсон стверджувала, що Коко вмів користуватися словами, які позначають категорії часу, і здатна міркувати, що раніше вважали суто людським привілеєм. ... Важливо відзначити і те, чого мавпи робити не можуть. З'ясувалося, що деякі аспекти мовної поведінки нормальної дитини однозначно недоступні для мавп. Незабаром ми переконаємося, що кожен із цих аспектів охоплює використання абсолютно абстрактних понять (тобто *прірву Ейнштейна*). Мавпи абсолютно не здатні ступити до світу абстрактних суджень. Вони не можуть відокремити образи, символи від ситуацій, яких ті стосуються. ... А де ж питання? Де граматики? У псевдомовленнєвій поведінці навчених мавп повністю відсутній такий елемент, як питання. Вони, здається, просто не здатні зрозуміти, що таке питання. ... Навіть собака, очевидно, вмів питати, – наприклад, дозволу сісти в машину. ... Окрім питань, відсутня й залежність від синтаксичних струк-

тур (упорядкування знаків за певними правилами), універсальна для всіх без винятку мов, – залежність, на яку покладаються всі нормальні діти, опановуючи першу мову. Так, діти дуже рано починають розпізнавати суб'єкт-підмет і предикат-присудок. Діти швидко вчаться розпізнавати категорії та межі між ними, і правильно (хоч і несвідомо) аналізують структури в процесі їх освоєння й запам'ятовування. Більше того, дитина швидко починає орієнтуватися в показниках числа іменника. Діти відзначають час і вид дієслова. ... Структурна залежність ... Is the dog mean? Звідки дитина знає, що питання будується саме так? ... Природно, що дитина, яка опановує англійську або іншу мову, не перебирає всі можливі варіанти побудови граматичної структури; очевидно, що вона просто звідкілясь *заздалегідь знає*, як це зробити правильно. Інакше, як показав Хомський, неможливо пояснити швидкість і точність розв'язку граматичних проблем (багато з яких значно складніші за ту, що ми зараз розібрали). ... Мавпи не роблять нічого навіть віддалено схожого. Вони не дотримуються жодних принципів структурної залежності; немає свідчень того, що вони взагалі здатні розрізняти граматичні категорії – вони навіть не відрізняють дієслів від іменників. ... Уявіть собі, каже Терейс, що ми навчили голуба клювати в певному порядку різнокольорові клавіші: спочатку зелену, потім білу, потім червону, потім синю. Потім на клавішах написали: БУДЬ ЛАСКА, ДАЙТЕ, МЕНІ, ЗЕРНА. І птах, натискаючи на звичні клавіші, складе фразу. Чи можна вважати це актом мовлення? Прагматична рекурсія ... Жодна мавпа не здатна *розповісти про розказане*. ... Нескінченно зростаючий словниковий запас ... Словниковий склад мови дитини може охопити не тільки всі можливі понятійні обставини, але й такі поняття, які навіть уявити досить важко: квадратне коло, нескінченна пісня, чарівна думка з блакитними залізними крильцями тощо. Більше того, у випадку з навченими мавпами точність використання знаків становить 80%, тоді як дитина, навіть якщо вона абсолютно захоплена грою, дуже рідко хибно, невлучно застосовує знак. ... Дії дитини й мавпи відрізняються настільки ж, наскільки кукурікання півня на світанку відрізняються від серйозної розмови чоловіка й жінки про плани на день. Сказати, що примітивний крик якоїсь тварини був першим кроком до зародження мови – все одно, що сказати: перша тварина, видершися на дерево, зробила вирішальний крок до освоєння космосу” [18].

9. Факт негативних результатів теоретичних моделювань утворення нових складних органів і систем організму шляхом мутаційного механізму. Див. [21].

10. Факт відсутності місцевості, наповненої великою кількістю решток тварин-перехідних форм між мавпоподібними істотами та людьми. Лише існування такої місцевості може зробити достовірною гіпотезу про походження людей від спільного з мавпами предка. [1].

“Надприродно-натуралістичні” гіпотези походження мови є так само напівнауковими, як і “чисто натуралістичні”, але вони мають одну перевагу: вони ефективніші при використанні їх в якості дослідницьких програм, бо вони краще й повніше відповідають фактам лінгвістики, антропології, біології та палеонтології, а отже, якби їх від початку обирали за робочі гіпотези, то лінгвістична наука (як в історичному плані, так і в емпіричному) розвивалася б швидше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вертьянов С. Ю.* Виступ на прес-конференції в інформагенції Інтерфакс, Київ, 26.04.2007 р. з посиланням на розмову зі співробітниками Російського палеонтологічного інституту.
2. *Гринберг Дж.* Меморандум о языковых универсалиях / Ч. Осгуд, Д. Дженкинс // Новое в лингвистике. – М., 1970. – Вып. V. – С. 31–44.
3. *Оллер-мл. Дж. У.* Возникновение способности человека к речи: по чьему образу? / Джон У. Оллер-мл., Джон Л. Омдал // Гипотеза Творения. Науч. св-тва в пользу Разумного Создателя. – Симферополь : ХНАЦ, 2000. – 336 с.
4. *Петрова Ю.* Викладачка Нац. лінгвістичного університету України. Усне повідомлення в Лінгвістичному музеї, 2008 р.
5. *Рудий Б. А.* Еволюціонізм вимагає чудес у секторі походження видів / Б. А. Рудий. – Режим доступу : <http://nt-creaz.org.ua/data/zvern-fulltext.htm>
6. *Рудий Б. А.* Каков же действительный возраст мира? / Б. А. Рудий // Збірка доповідей Всеукраїнської конференції креаціоністів “Проблема першооснов буття та її висвітлення у навчальних закладах”. – К., 2005. – 212 с.
7. *Рудий Б. А.* Факти лінгвістики – на боці еволюціонізму чи креаціонізму? / Б. А. Рудий // Світоглядні читання з нагоди 200-річчя Ч. Дарвіна : зб. наук. праць та матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. “Світоглядний вибір і майбутнє науки та освіти в XXI столітті”. – К. : Т-во “Знання” України, ІППРВЖ та ін. – 2010. – С. 284.
8. *Старостин С. А.* У человечества был единый праязык / С. А. Старостин // Интервью ж-лу “Знание – сила”. – М., 200. – № 8.
9. *Тищенко К. М.* Основи мовознавства: системний підручник / К. М. Тищенко. – К. : ВПЦ “Київський університет”, 2007. – 308 с.
10. *Фрезер Н.* “Міркування про походження мови” / Н. Фрезер // Гудінг Д. Світогляд : для чого ми живемо і яке наше місце у світі / Д. Гудінг, Д. Леннокс. – Т. 1. – К., 2003. – 416 с.
11. *Хомський Н.* Язык и мышление / Н. Хомский. – М., 1972. – 126 с.
12. Частотный словарь русского языка / под ред. Л. Засориной. – М., 1977.
13. Частотный словарь современного русского языка / под ред. С. Шарова. – Режим доступу: <http://bokrpora.narod.ru/frqllist/frqllist.html>
14. *Шалагінова О. І.* Історія стародавнього світу : підруч. для 6 кл. / О. І. Шалагінова, Б. Б. Шалагінов. – К., 2004. – 256 с.
15. *Chomsky N.* Language and Problems of Knowledge : The Managua Lectures / N. Chomsky. – (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1988). – 205 p.
16. *Chomsky N.* Reflections on Language / N. Chomsky. – New York: Pantheon, 1975. – 269 p.
17. *Darwin Ch.* The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex. – 2nd ed. / Charles Darwin. – New York: D. Appleton, 1874. – 688 p.
18. *Einstein A.* Remarks on Russel’s Theory of Knowledge / A. Einstein // The Philosophy of Bertrand Russel, ed. Paul Arthur Schilpp. – New York: Tudor, 1944. – P. 289.
19. Frequency of word-use predicts rates of lexical evolution throughout Indo-European history / M. Pagel, Q. D. Atkinson, A. Meade // Nature. – 2007. – V. 449. – P. 717–720.
20. *Premack D.* ‘Gavagail’ or the Future History of the Animal Controversy / D. Premack // Cognition 1985. – N 19. – P. 281–282.
21. Quantifying the evolutionary dynamics of language / E. Lieberman, J.-B. Michel, J. Jackson, T. Tang, M. A. Nowak // Nature. – 2007. – V. 449. – P. 723–716.

22. http://www.ethnologue.com/family_index.asp
23. www.unilang.org.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

COMPARISON OF TWO SEMI-SCIENTIFIC APPROACHES IN THE RESEARCH OF THE ORIGIN OF LANGUAGE (BASED ON ORIENTAL LANGUAGES)

Bogdan Rudyy

*Shevchenko National University in Kyiv,
Linguistic Museum,
60, Volodymyrska Str., room 455, Kyiv, Ukraine,
tel.: (+38063) 445 18 93, e-mail: brudyj@list.ru*

The paper shows that all the main facts of linguistics are on the side of creationist hypothesis for the language origin. Therefore creationist hypothesis is more effective as a research program than the evolutionary one. On the wide array of data from linguistics and related disciplines it is shown that the «supernatural naturalistic» («creationist-evolutionary») hypotheses of the origin of language are more efficient than the naturalistic (evolutionary) ones when using them as research programs.

Key words: origin of language, oriental languages, methodology of science, naturalism, naturalistic, supernatural

СРАВНЕНИЕ ДВУХ ПОЛУНАУЧНЫХ ПОДХОДОВ В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПРОИСХОЖДЕНИЯ ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ ВОСТОЧНЫХ ЯЗЫКОВ)

Богдан Рудый

*Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
Лингвистический музей,
ул. Владимирская 60, комн.455, Киев, Украина,
тел.: (+38063) 445 18 93, e-mail: brudyj@list.ru*

Сделана попытка решить три актуальные вопроса на материале восточных языков, а также лингвистики в целом: 1) определить меру научности/ ненаучности гипотез появления человеческого языка; 2) показать ограниченность современной научной методологии; 3) определить какой из двух подходов – «сверхестественно-натуралистический» или «естественный» является более эффективным в качестве исследовательской программы в процессе изучения проблемы происхождения языка и языков.

Ключевые слова: происхождение языка, восточные языки, методология науки, натурализм, натуралистический, сверхестественный.